

УДК 373.6:33](477-25)(091)

Чуткий А.І.,

канд. істор. наук, доцент

кафедри історії та теорії господарства

Київського національного університету імені Вадима Гетьмана

Київські вищі комерційні курси: від заснування до трансформації на Київський комерційний інститут

У статті проводиться реконструкція історії функціонування Київських вищих комерційних курсів. Досліджується питання про їх трансформацію на Київський комерційний інститут. Тема вивчається в контексті соціально-економічної та інтелектуальної історії України початку ХХ ст.

Ключові слова: Київські вищі комерційні курси, соціально-економічна історія, інтелектуальна історія, професорська корпорація.

Сучасний історичний етап розвитку світової цивілізації характеризується постійним посиленням ролі економічного чинника у всіх сферах її життя. Також доведено пряму залежність між рівнем розвитку економічної освіти і господарського комплексу держави: ті країни, що значну увагу приділяють розвитку економічної освіти і науки, досягають сталої позитивної динаміки економічного розвитку. Однак недоречним є сліпе копіювання іноземного досвіду, оскільки він не враховує національної специфіки як в освітній сфері, так і у стартових можливостях у різних національних господарських комплексах. У зв'язку із цим історична наука може і повинна приділити належну увагу вивченню економічної історії України; а також і економічної освіти у ній з тим, аби проаналізувати цей процес і виявити ті позитивні складові, що можна використати і на сучасному етапі реформування освітньої галузі. У цьому контексті важливим буде вивчення досвіду заснування і розвитку найстарішого економічного вузу України Київського національного економічного університету, який був заснований 1906 р. під назвою Київські вищі комерційні курси (з 1908 р. – Київський комерційний інститут).

Історіографія цієї теми практично відсутня [1], але вона має достатню джерельну базу у вигляді архіву Київських вищих комерційних курсів та досить повно збереженого архіву Київського комерційного інституту, а також ряду справ з архівів інших установ, що були пов'язані з професорсько-викладацькими кадрами цього навчального закладу [2].

У лютому 1906 р., після тривалих клопотань і змін щодо проекту заснованого навчального закладу, М.В. Довнар-Запольський зрештою отримав «височайший дозвіл» на заснування в Києві приватного навчального закладу економічного профілю – Вищих комерційних курсів [3]. Цікаво, що в одному із листів на адресу Київських вищих комерційних курсів вони названі «Высшие (женские и мужские) курсы профессора Довнар-Запольского», а в іншому – «Высшие экономическо-коммерческие курсы Довнар-Запольского» [4] – дані факти слід розглядати не як зазначення офіційної назви новопосталого навчального закладу, а скоріше як незнання респондентами їх точної назви, що вочевидь могло бути породжено саме існуванням суперечок щодо їх офіційної назви під час заснування.

Ще у пояснювальній записці (поданій до Міністерства торгівлі і промисловості) Довнар-Запольський, як засновник, наголошував на тому, що Київські вищі комерційні курси, по-перше, будуть забезпечувати весь південь імперії кваліфікованими кадрами для різних сфер економічної діяльності; і, по-друге, що вони готуватимуть і викладачів для

комерційних училищ регіону, в яких відчувається гострий дефіцит. «Предполагаемый проект положения о курсах первое условие гарантирует тем, что преподавательский персонал будет состоять из профессоров высших учебных заведений ... Объем преподавания ... должен явиться тождественным с университетским курсом» [5].

Це положення означало, що від самого початку М.В. Довнар-Запольський замірявся перетворити їх на повноцінний вуз економічного профілю, тобто не на вищі курси, а на інститут. Але як людина досвідчена та обережна він усвідомлював, що домогтись від влади таких речей за умов спаду революції і посилення реакційних тенденцій у внутрішній політиці виявилось малоімовірним і тому доцільно було отримати дозвіл на заснування навчального закладу і потім перетворити його на вуз.

Проте фактично Київські вищі комерційні курси від самого початку розглядались їх засновником як повноцінний вищий навчальний заклад. За статутом Курсів вони були «...высшим учебным заведением социально-экономических и коммерческих наук» [6]. Приналежність новопосталого навчального закладу до розряду вищого засвідчувалась і тим, що його випускники (згідно зі Статутом) отримували диплом «об окончании ими высшего коммерческого образования» [7]. Проте це стосувалось тільки дійсних слухачів, тоді як вільно-слухачі отримували лише свідоцтво про прослухані ними курси і виявлені у них результати. Статус вищого навчального закладу засвідчувався і тим, що викладати на них могли лише особи, що викладають у вузах або відомі своїми науковими працями [8].

Для налагодження роботи Курсів окрім набору студентів необхідно було вирішити ще два завдання: створити викладацький штат і знайти фінансування.

Перше завдання успішно вирішилось завдяки приналежності Довнар-Запольського до професорської корпорації Києва, звідки він залучив осіб, що становили основну частину першого викладацького штату Курсів.

Друге нагальне завдання – матеріальне забезпечення функціонування Курсів також вирішувалось їх засновником. Судячи з усього, Довнар-Запольський мав контакти і з бізнесовими колами міста. Принаймні саме до них він звернувся за допомогою і отримав її: «Купеческий староста Я.В. Рихерт очень отзывчиво отнесшийся к делу, несколько раз в течении 1906/07 учебного года собирал специальные комиссии для обсуждения вопроса о степени возможного участия купечества в деле ведения курсов ... Большинство купечества отнеслось сочувственно к самой идее Коммерческих Курсов» [9].

На цьому фоні відмова Піклувальної ради Першого київського комерційного училища від надання в оренду своїх приміщень для роботи заснованих Довнар-Запольським Курсів, з проханням про що він звернувся до цього училища [10], може бути пояснена небажанням допомагати конкуренту. Хоча паралельно із цим Перше київське комерційне училище здавало в оренду свої приміщення для вечірніх курсів працівників Південно-західної залізниці та ряду інших навчальних закладів [11].

Проте і в бізнесових колах Києва не було одностайності щодо матеріальної підтримки Київським вищим комерційним курсам. Так, чимало підприємців висловлювались скептично щодо самого їх заснування, оскільки «...им казалось необходимым для реального осуществления идеи Высших Коммерческих курсов, затрата нескольких миллионов рублей» [12]. Тож і тут все вирішалося зрештою завдяки старанням Довнар-Запольського, зокрема його неймовірному організаторському хисту та менеджерським здібностям.

Головним джерелом надходження коштів, як засвідчують офіційні звіти, було отримання плати за навчання від студентів. Зокрема, за 1906/07 навчальний рік за цією статтею надійшло 25 289 руб., тоді як інші надходження становили 69 руб. 67 коп. Згідно із поданням Довнар-Запольського до Міністерства торгівлі та промисловості, якому підпорядковувались Київські вищі комерційні курси, влада затвердила обсяги плати за навчання у розмірі 40 руб. за семестр для дійсних слухачів і 20 руб. – для вільно-слухачів «...желающих изучать только два предмета в полугодие, изучающие более двух предметов платят 40 руб. в полугодие», плюс – 5 руб. за вивчення кожної мови за півроку [13]. Окрім цього, Уставом Курсів передбачалось, що як дійсні, так і вільно-слухачі сплачують по 4 руб. за практичні заняття в лабораторії загальної хімії та по 1 руб. за 1 год. необов'язкових

дисциплін [14]. Вільно-слухачі та сторонні слухачі також мали сплачувати по 5 руб. за кожен окремий предмет «за полугодовой час», а за практичні заняття в лабораторіях по 10 руб. за 1 год. [15].

Зміцнення фінансового становища вузу дозволило вдатись до розширення його матеріально-технічної бази. Вже на початку 1907 р. було створено власну бібліотеку, в якій станом на 15 травня 1 цього року зосередилось 985 примірників книг [16], частину з яких Курсам подарував особисто Довнар-Запольський. Було організовано ряд спеціалізованих кабінетів та лабораторій для проведення практичних занять студентів, а саме: – фізичний кабінет, технічна лабораторія, хімічна лабораторія, а також Музей товарознавства.

Головно ж проблемою матеріального характеру, яку вдалось вирішити лише у 1908–1909 рр., було придбання власного приміщення. Відповідно до офіційної кореспонденції, надісланої до Київських вищих комерційних курсів, можна дійти висновку, що їх канцелярія розташовувалась по вул. Рогнідинській у буд. № 1 та по вул. Малій Володимирській у буд. № 45, кв. 17 [17]. Про розміщення канцелярії по вул. Малій Володимирській зазначено і у надрукованому Статуті Київських вищих комерційних курсів [18]. Заняття ж проводились у приміщенні Першого київського комерційного училища, хоча відомо про відмову в задоволенні цього прохання з боку цього навчального закладу за 4 листопада 1906 р. [19]. Тож можна припускати, що початково заняття проводились за тими ж адресами, за якими розміщувалась і канцелярія Курсів. У Статуті Курсів зазначено, що вони розміщуються по вул. Рогнідинській у буд. № 1 [20].

За Статутом завданням Київських вищих комерційних курсів було визначено «...сообщать слушателям познания по предметам коммерческой специальности, подготовлять к практической деятельности в торгово-промышленных учреждениях и к преподаванию специальных предметов в коммерческих учебных заведениях» [21].

Відповідно до Статуту Курсів (п. 9) на них приймаються особи обох статей, що закінчили навчальний заклад не нижче за середній (п. 10) [22], а також вільно-слухачі (тобто заочники) та сторонні слухачі.

Вільно-слухачі поділялись на дві категорії: «имматрикулируемых и неимматрикулируемых». До першої категорії могли бути включені особи, які мали досвід роботи у торгово-промисловій сфері і які вивчали обраний ними цикл предметів на рівні з дійсними слухачами, могли здавати екзамени та отримували свідоцтва «...об изученной ими специальности и оказанных ими в ней успехах». Тоді як другі «...допускаются к слушанию лишь отдельных лекций» [23]. При зарахуванні на Курси перевага віддавалась особам, що служать у торгово-промислових установах [24]. Студенти Курсів чоловічої статі отримували відстрочку від військової служби [25].

Сторонні слухачі допускались до вивчення окремих дисциплін [26]. Від них не вимагалось посвідчень освітнього цензу (а лише записати дані про себе у спеціальний бланк). Також вони не складали перевірних та випускних екзаменів, а й не отримували посвідчення про навчання на Курсах.

Зарахування дійсних слухачів (тобто студентів стаціонару) відбувалось перед початком осіннього семестру, а зарахування вільно-слухачів могло здійснюватись також і у січні (п. 12 Статуту). Навчальний рік поділявся на два семестри, а загальний термін навчання становив 4 роки [27].

Вступники мали подавати на ім'я ректора такі документи: прохання про зарахування, метричне посвідчення, свідоцтва про звання, про освіту, про посаду, яку займає або займав абітурієнт в установах торгово-промислового профілю (останній документ за наявності) [28].

Як слідує зі «Звіту про діяльність Київських вищих комерційних курсів за 1906/07 навчальний рік», до початку першого року їх роботи не вдалось повною мірою обладнати орендовані приміщення, але «...затруднения последнего рода мало отразились на постановке преподавания» оскільки викладачі використовували матеріальну базу університету для розробки відповідних курсів і мали значний досвід у викладанні ввірених їм дисциплін [29]. Попри це з вересня 1906 р. Київські вищі комерційні курси розпочали свою

роботу. У засіданні Навчального комітету Курсів 29 жовтня 1906 р. М.В. Довнар-Запольський був обраний їх директором [30].

У зазначеному звіті також інформувалось, що у 1906/07 навчальному році, «...прием на курсы был объявлен лишь во второй половине августа» [31]. Враховуючи наявність ще бажаючих вступити на курси вже після їх відкриття, Довнар-Запольський звернувся до Навчального комітету Міністерства торгівлі та промисловості з проханням продовжити набір студентів і отримав позитивну відповідь (набір було дозволено продовжити до 10 вересня) [32].

Як засвідчують дані офіційної статистики, подана власне керівництвом вузу, в 1906 р. до Київських вищих комерційних курсів вступило 229 осіб, з них 113 осіб жіночої статі і 116 – чоловічої [33]. Перший набір був досить нестабільним: «...одни поступали на Курсы, не составив себе определенного представления о характере преподавания, другие пытались соединить служебные и другие дневные занятия ... этим объясняется значительный отлив из числа лиц, поступивших в 1906 г.» [34]. Тож уже станом на 27 травня 1907 р. на Курсах лишилось 208 осіб [35]. Другий набір студентів був меншим, але стабільним. Станом на 15 вересня 1907 р. на Курси вступило 239 осіб [36].

У складі Київських вищих комерційних курсів діяли два відділення: комерційне й економічне. Термін навчання на кожному із відділень становив 4 роки. Комерційне відділення мало у своєму складі відділи товарознавства, фінансових обрахунків, рахівництва і комерційної кореспонденції. Економічне відділення мало у своєму складі відділи економічних наук та юридичних наук. Адміністрація здійснювала контроль відвідування студентами поточних занять.

Предмети, що викладались на Курсах, поділялись на обов'язкові та вибіркові. При цьому «...учащиеся сами избирают отделы для изучения и порядок изучения предметов» [37]. Для отримання керівництвом Курсів інформації про обрані студентами дисципліни викладання кожен із них перед початком нового семестру мав подавати на ім'я директора свій матрикул із вписаними до нього предметами, які він вирішив вивчати у поточному семестрі.

За адміністрацією залишалось право коригувати обраний студентом цикл дисциплін. Так, адміністрація рекомендувала вивчення юридичних та економічних наук раніше за спеціальні дисципліни [38]. Також вивчення іноземних мов було обов'язковим для всіх категорій студентів і при цьому обов'язковим визначалось вивчення не менше двох іноземних мов протягом чотирьох семестрів. Враховуючи різний рівень підготовки студентів з іноземних мов, при їх вивченні на Курсах студенти ділились на три групи (по 25–35 осіб) – для початківців, середнього рівня та тих, хто володіє іноземною мовою на достатньому рівні [39].

Обов'язкові дисципліни читали такі викладачі Київського університету: історію політекономії – ректор М.М. Цитовіч, теорію політекономії – приват-доцент К.Г. Воблий, курс кредиту – приват-доцент О.Ф. Одарченко, історію торгівлі Стародавнього світу – професор І.В. Лучицький, енциклопедію права – професор С.А. Єгізаров, цивільне право – професор О.М. Гуляев, торгове право – професор В.А. Удінцов, російське державне право – професор М.В. Довнар-Запольський, неорганічну хімію – приват-доцент М.М. Володкевич.

Решту предметів обов'язкового циклу читали співробітники інших навчальних закладів: статистику (завідувач міського статистичного бюро Л.М. Морес), економічну географію (професор Політехнічного інституту В.Г. Бажаев), фізику (професор Варшавського університету В.К. Роше, якого пізніше замінив Н.Б. Делоне), комерційна арифметика (викладач Комерційного училища М.О. Герман).

Необов'язкові дисципліни були представлені такими предметами: художня реалізація в літературі та мистецтві XIX ст. (приват-доцент Київського університету Ф.Г. Де-Ла-Барт), гігієна (приват-доцент Київського університету О.В. Корчак-Чепурковський), елементарна математика (приват-доцент Київського університету Ч.О. Бялобрежський).

Заняття з нових мов проводили переважно викладачі Першого київського комерційного училища та Київських вищих жіночих курсів: французька мова (С.Я. Соколова, А.Г.

Руссі та А.Г. Дуруз), німецька мова (Р.А. Берзін та П.І. Ней), англійська мова – Л.І. Ферберн (останній закінчив Педагогічну семінарію при Оксфордському університеті) [40].

У 1907/08 навчальному році кількість предметів викладання розширилась, що спричинило збільшення викладацького складу і зумовлювалось початком навчання на другому курсі, що й вимагало збільшення предметів викладання. Так, викладач Політехнічного інституту О.О. Мікулін був запрошений викладати робітниче питання, приват-доцент Київського університету О.Д. Білімович почав вести курс «Аграрне законодавство в Німеччині», професор П.В. Тихомиров – історію новітньої філософії та психологію, професор І.В. Єгоров – загальну технологію, професори П.Р. Сльозкін та П.Ф. Єрченко – товарознавство, гірничий інженер І.Р. Кобецький – практичну геологію, Р.Р. Якововський – загальне рахівництво, викладач Політехнічного інституту М.І. Петров – практичний курс фотографії [41].

Додались нові предмети й у викладачів, які працювали на Курсах і у перший рік їх функціонування. Зокрема, історію економічного ладу в Західній Європі почав викладати І.В. Лучицький, М.В. Довнар-Запольський – історію суспільних рухів у Росії та вів семінарські заняття з історії економічних поглядів у Росії, Ф.Г. Де-Ла-Барт – психологію творчості, Н.Б. Делоне – електрику та оптику і фізичну механіку [42].

Попри всі складнощі, з якими зіткнулись Київські вищі комерційні курси, вони змогли успішно завершити перший рік своєї роботи, не менш успішно провели другий (основний) набір абітурієнтів і другий рік своєї роботи, що означало наближення до розгортання третього курсу в навчальному циклі. Все це дало підстави М.В. Довнар-Запольському продовжити реалізацію свого початкового задуму – перетворити засновані Вищі комерційні курси на повноцінний вищий навчальний заклад економічного профілю та домогтись для нього всіх прав, що мали державні вузи Російської імперії (при збереженні його приватного статусу, що залишало більше свободи в діях). Реалізація цього завдання почалась наприкінці першого навчального року функціонування Київських вищих комерційних курсів.

По-перше, вже навесні 1907 р. Довнар-Запольський звернувся до Міністерства торгівлі та промисловості (якому підпорядковувались Київські вищі комерційні курси) з пропозицією про їх реорганізацію на Комерційний інститут і подав проект його Статуту [43]. Своє подання Довнар-Запольський мотивував тим, що без вищої комерційної школи не завершеною залишається вся система комерційної освіти в імперії і що одного комерційного інституту (Московського, що виник 1907 р. внаслідок реорганізації місцевих Вищих комерційних курсів) не достатньо. До того ж – один навчальний заклад не спроможний забезпечити величезну імперію достатньою кількістю фахівців із вищою економічною освітою. Паралельно в засіданні Курсів 16 березня 1907 р. було порушено питання про якнайшвидше отримання Курсами прав вузу [45].

23 вересня 1907 р. було відбулося екстрене засідання Ради Курсів, головною метою якого було прийняття постанови про направлення до Петербурга М.В. Довнар-Запольського і П.Р. Сльозкіна з метою затвердження Міністерством торгівлі та промисловості виробленого Радою Курсів Статуту Київського комерційного інституту [44]. А у засіданні 3 квітня 1907 р. було прийнято постанову прискорити вирішення цього питання в Міністерстві [46]. На цьому самому засіданні було визначено обсяг навчання для студентів за чотири роки, що відповідало вузівській програмі (тоді як у початкових програмах термін викладання на Курсах передбачався у три роки).

Однак, у 1907 р. домогтись від влади згоди на реорганізацію Київських вищих комерційних курсів на Комерційний інститут не вдалось, що й не дивно, бо інститут існував навіть менше року і при цьому в імперії почався період реакції.

По-друге, Довнар-Запольський звернувся до місцевих бізнесових кіл з проханням про співпрацю і допомогу в справі розвитку заснованого ним навчального закладу, оскільки без належної матеріальної бази (головно ж без власного приміщення) не могло бути й мови про реорганізацію Курсів на повноцінний вуз, бо влада б не пішла на виділення коштів на будівництво такого приміщення. Тож 23 травня 1907 р. Довнар-Запольський виступив із спеціальною промовою на зібранні київського купецтва, в якій, зокрема, на прикладі

Німеччини наголошував на необхідності розвитку вищої комерційної освіти, яка сприятиме більш успішному економічному розвитку держави і забезпечить міцні позиції вітчизняному капіталу як на внутрішньому ринку, так і дозволить вести успішну боротьбу за зовнішній ринок. При цьому він вперше чітко наголосив, що «...коммерческое образования можно считать преимущественно экономическим» [47]. Це чи не перше у вітчизняній науці визнання комерційної освіти в більш широкому тлумаченні як освіти економічної, тобто це перше тлумачення сучасного розуміння економічної освіти. При цьому Довнар-Запольський наголошував, що лише вища економічна освіта здатна надати ті знання, які зазвичай набуваються шляхом багаторічної практики і не може бути отримана у інших навчальних закладах [48]. Саме особами з економічною освітою (Довнар-Запольський у цій своїй промові неодноразово замінює поняття «комерційна» та «економічна» освіта як синонімічні) може успішно виконуватись «...служба по громадному финансовому ведомству ... но особенно необходимо оно в оценочном и статистическом деле» [49]. Всі ці цілі планувалось досягти у програмі Комерційного інституту. При цьому Довнар-Запольський наголошував і на тому, що триваюча економічна криза не в останню чергу спровокована відсутністю фахівців з вищою економічною освітою.

Новацією плану Статуту Комерційного інституту, було і те, що Довнар-Запольський запропонував не загнати новостворені інститути у жорсткі рамки, оскільки «...строгая отчужденность схемы преподавания были бы чрезвычайно вредны в деле высшего коммерческого образования», бо це сфера, де потрібні гнучкість і пристосування до зміни ситуації [50].

З метою зацікавлення як бізнесових кіл, так і урядовців та професорсько-викладацьких кадрів самих Вищих комерційних курсів у їх подальшому розвитку та реорганізації на Комерційний інститут, Довнар-Запольський вже в травні 1907 р. передав питання управління Курсами Раді, яка складалась як з представників професорсько-викладацьких кадрів, так і з урядовців і приватних осіб (останні представляли київських підприємців) і що така реорганізація не потребуватиме значних капіталовкладень.

Однак проект реорганізації Київських вищих комерційних курсів на Комерційний інститут (Статут), що був поданий на розгляд Міністерства торгівлі та промисловості у травні 1907 р. був затверджений лише 12 травня 1908 р. Проте, вже починаючи з травня 1907 р., Вищі комерційні курси фактично функціонували на основі проекту Статуту Комерційного інституту [51]. Тому вже матеріали Вищих комерційних курсів (плани лекцій, статистичні звіти та ін.), що видавались, починаючи з 1907 р., виходили під грифом «Київський комерційний інститут» [52]. Навіть у звіті за перший рік роботи Курсів було визначено ключовим завданням реорганізація їх на Комерційний інститут, що передбачало відповідну зміну навчальних курсів та ін., що мало відповідати «высокому статусу» [53].

Зрештою 12 травня 1908 р. Міністерство торгівлі та промисловості надало дозвіл на реорганізацію Київських вищих комерційних курсів на Київський Комерційний інститут (правда, без надання прав для його випускників ідентичних до прав випускників державних вузів і без права юридичної особи).

На засіданні Ради 31 травня 1908 р. було оголошено про рішення Міністерства торгівлі та промисловості про надання Курсам статусу Комерційного інституту та заслухано вітальні телеграми з цього приводу [54]. Останній факт засвідчував тривалість вирішення цього питання і зацікавлення у його позитивному вирішенні з боку різних осіб.

На засіданні Навчального комітету Інституту 20 червня 1908 р. М.В. Довнар-Запольського обрано директором Інституту [55], а рішенням Міністерства торгівлі та промисловості від 26 серпня 1908 р. Довнар-Запольський був допущений і до викладання в інституті [56].

Статутом Київського Комерційного інституту, передбачалось передання керівництва навчальним закладом до обраного Радою директора (ректора). Сам склад Ради був представлений трьома почесними членами (керуючий Київською конторою державного банку Г.Є. Афанасьєв, колишній помічник міністра фінансів В.І. Ковалевський, начальник Управління Південно-Західної залізниці К.С. Немешаєв) та 16 викладачами.

Термін навчання в Київському Комерційному інституті становив 4 роки. До інституту приймалися абітурієнти обох статей: студенти поділялись на два факультетські відділення – економічне та комерційне. Навчальний план побудований на засадах предметного викладання і базувався на комплексі трьох груп навчальних дисциплін: економічних, юридичних і комерційно-технічних. Теоретична підготовка мала поєднуватись із практичною, що передбачало часті екскурсії на відповідні види виробництва та інші види господарської діяльності.

Отже, у травні 1908 р. вдалось в основному реалізувати початковий задум М.В. Довнар-Запольського, який передбачав заснування в Києві саме економічного вузу, а не навчального закладу проміжного (між середньою і вищою ланкою освіти) рівня. Хоча юридичне зрівняння Київського Комерційного інституту в правах із державними інститутами відбулось лише у червні 1912 р.

Таким чином, на прикладі історії виникнення та функціонування Київських вищих комерційних курсів можна прослідкувати не лише історію становлення вищої економічної освіти в Україні (бо це був перший на українських теренах вуз економічного профілю), а й роль у цій справі професорської корпорації. Наявний архівний матеріал дозволяє провести реконструкцію професорсько-викладацького штату та студентського контингенту Курсів, що дозволить більш повно реконструювати як історію вищої освіти в Україні загалом, так і студентства та професорсько-викладацької корпорації початку ХХ ст. зокрема. Ця тема допомагає й більш наочно висвітлити політику Російської імперії щодо України не лише у сфері освіти та культури, а й у соціально-економічній сфері загалом. Як наслідок, отримані матеріали прислужаться при дослідженні більш широких тем у рамках історії України кінця ХІХ – початку ХХ ст. – соціально-економічної та інтелектуальної історії.

Література:

1. Київський інститут народного господарства ім. Д.С. Коротченка (до 60-річчя з дня створення). – К., 1972. – 23 с.; Вчені записки Київського національного економічного університету (спеціальний випуск). – К., 2006. – 79 с.; Шляхом до Національного економічного / А.Ф. Павленко, Т.Д. Бондар, М.І. Вакуленко, С.В. Степаненко, М.Й. Хорунжий. – К.: КНЕУ, 1998. – 160 с.; Сторічний поступ. – К.: КНЕУ, 2006. – 272 с.
2. Державний архів м. Києва (далі – ДАК), ф. 229, 153; Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського НАН України, ф. ІІ, XXXVII, 56, 159, 167, 184, 230, 240; Центральний державний історичний архів України у м. Києві, ф. 262.
3. Чуткий А. Київський комерційний інститут: історія заснування / А. Чуткий // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2007. – Т. 15. – С. 131-136; Чуткий А.І. До сторіччя першого економічного вузу України / А. Чуткий // Література та культура Полісся. – Ніжин, 2007. – Вип. 37. – С. 246-256.
4. ДАК, ф. 229, оп. 1, спр. 6, арк. 6, 9.
5. Записка о Киевском коммерческом институте. – К.: Тип. Чоколова, 1910. – С. 4.
6. ДАК, ф. 153, оп. 7, спр. 936, арк. 71.
7. ДАК, ф. 229, оп. 1, спр. 8, арк. 3 зв.
8. Там само.
9. Записка о Киевском коммерческом институте. – Киев: Тип. Чоколова, 1910. – С. 6.
10. ДАК, ф. 94, оп. 4, спр. 66, арк. 22 зв.
11. ДАК, ф. 94, оп. 1, спр. 2657.
12. Записка о Киевском коммерческом институте. – Киев: Тип. Чоколова, 1910. – С. 7.
13. ДАК, ф. 229, оп. 1, спр. 1, арк. 6.
14. ДАК, ф. 229, оп. 1, спр. 8, арк. 1.
15. Там само.
16. ДАК, ф. 229, оп. 1, спр. 19, арк. 59.
17. ДАК, ф. 229, оп. 1, спр. 6, арк. 6-138.
18. ДАК, ф. 229, оп. 1, спр. 8, арк. 3 зв.
19. ДАК, ф. 94, оп. 4, спр. 66, арк. 22 зв.
20. ДАК, ф. 229, оп. 1, спр. 8, арк. 1.
21. ДАК, ф. 153, оп. 7, спр. 936, арк. 71.
22. Там само.

23. Там само.
24. Там само.
25. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 2, арк. 36.
26. ДАК, ф. 229, оп. 1, спр. 8.
27. Там само.
28. Там само, арк. 1.
29. Там само.
30. ДАК, ф. 16, оп. 1, спр. 52, арк. 21 зв.; ф. 153, оп. 8, спр. 2, арк. 9.
31. ДАК, ф. 229, оп. 1, спр. 19, арк. 1.
32. ДАК, ф. 229, оп. 1, спр. 19, арк. 5.
33. Записка о Киевском Коммерческом институте. – Киев: Тип. Чоколова, 1910. – С. 6.
34. Там само. – С. 37.
35. ДАК, ф. 229, оп. 1, спр. 19, арк. 57.
36. Там само, арк. 73.
37. ДАК, ф. 153, оп. 7, спр. 936, арк. 71 зв.-73 зв.
38. Там само, арк. 73 зв.
39. Там само.
40. ДАК, ф. 229, оп. 1, спр. 19, арк. 13в-3; Там само, спр. 12, арк. 1-3.
41. Обзорение преподавания в Киевском Коммерческом институте на 1907/08 академический год. – Киев, 1907. – С. 1-19.
42. Там само.
43. Записка о Киевском Коммерческом институте. – Киев: Тип. Чоколова, 1910. – С. 7.
44. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 2, арк. 47 зв.
45. Там само, арк. 38.
46. Там само, арк. 49.
47. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 129, арк. 121.
48. Там само, арк. 122.
49. Там само.
50. Там само, арк. 21.
51. Записка о Киевском Коммерческом институте. – Киев: Тип. Чоколова, 1910. – С. 7-8.
52. Обзорение преподавания в Киевском Коммерческом институте на 1907 /08 академический год. – Киев, 1907.
53. ДАК, ф. 229, оп. 1, спр. 19, арк. 3 зв.
54. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 2, арк. 53.
55. ДАК, ф. 16, оп. 1, спр. 52, арк. 22 зв.; ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 2, арк. 55.
56. Там само, арк. 23 зв.-24.
57. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 1, арк. 55.

Чуткий А.И. Киевские высшие коммерческие курсы: от основания до трансформации в Киевский Коммерческий институт. В статье проводится реконструкция истории функционирования Киевских высших коммерческих курсов. Исследуется вопрос их трансформации в Киевский коммерческий институт. Тема изучается в контексте социально-экономической и интеллектуальной истории Украины начала XX в.

Ключевые слова: Киевские высшие коммерческие курсы, социально-экономическая история, интеллектуальная история, профессорская корпорация.

Chutkiy A.I. Kiev Higher Commercial Courses: from foundation till transformation to Kiev Commercial Institute. The history of the activity of the Kiev higher commercial courses is analysed in the article. The issue of their transformation to the Kiev Commercial Institute is researched. The topic is studied in the context of socio-economic and intellectual history of Ukraine at the beginning of the XX century.

Key word: Kiev higher commercial courses, socio-economic history, intellectual history, professorial corporation.